

## 1. Bevezetés

Egy ekkora nagyságrendű, a jogtörténet- és az általános történettudomány térrétegében egyaránt több évszázados historiográfiai múlttal visszatekintő témakör – mint a *Pragmatica Sanctio* alkotmánytörténeti kérdései – a másodlagos források mennyiségét és tartalmát tekintve első pillantásra okvetlenül bizonytalanságot kelt a kutatóban azzal kapcsolatban, hogy a vonatkozó (jog)történeti tudásban egyáltalán akadnak-e még hiányosságok, megválaszolásra váró kérdések, esetleg revíziót igénylő paradigmák, narratívák. A látszat természetesen sokszor megtévesztő, így találtam ezt kutatásom során a *Pragmatica Sanctio*val összefüggésben is. Meggyőződésem, hogy a vonatkozó (jog)történeti tudás több kontextusban újraértelmezhető, újragondolható, amely új utakat nyithat a „Habsburg Monarchiát” érintő, alkotmánytörténeti szempontú vizsgálatok terén, elsősorban a 18. század keretei között. Ilyen régi-új kutatási perspektívának tartom mindenekelőtt a *Pragmatica Sanctio* jogforrási jellege problematikájának, a „Habsburg Monarchia” államszerkezetében betöltött jelentőségének, illetve a Habsburg-ház hatalmi súlypontváltozásában játszott szerepének analízisét. Meglátásom szerint e három közül különösen az első és a második alkot olyan problémakört, amely hosszú távon határozottan megérdemli az alkotmánytörténetet kutató jogtörténészek figyelmét annak a kérdéskörnek a részeként, amely a – közkeletűen Habsburg Monarchiaként emlegetett – Habsburg-ház jogára alatt tömörülő államhalmaz szerkezetének, illetőleg az arról eladdig kialakult (jog)történeti tudásnak a jogtörténeti szempontú (felül) vizsgálatát célozza. Jelen írással arra törekszem, hogy új adalékokkal szolgáljak az 1723. évi 1–3. törvénycikkek – másnéven a magyar *Pragmatica Sanctio*<sup>1</sup> – elnevezésével, valamint jogforrási jellegével összefüggő problémák tisztázásához.

## 2. Formából elnevezés, avagy a *Pragmatica Sanctio*nak nevezett *pragmatica sanctio*

Mit értünk *Pragmatica Sanctio* alatt? Adevát-e ez a „nagybetűs” megnevezés? A hazai és külföldi szakirodalom nem képvisel maradéktalanul egységes álláspontot ebben a kérdésben. A „*pragmatica sanctio*” kifejezést jellemzően „örök érvényű törvényként”,<sup>2</sup> „örök érvényű szerződésként”,<sup>3</sup> „törvényes megerősítésként”<sup>4</sup> fordítják, de közismert a „gyakorlati rendezés”<sup>5</sup> magyarázat is. Ezek közül – az alábbiakban kifejtettükre tekintettel – különösen az első kettőt tartom megfélelő értelmezésnek, bár Képes György érvelésének alapulvételével a „gyakorlati rendezés” ugyancsak helyállónak fogadható el.<sup>6</sup> A szakirodalomban már régóta általánosan elfogadott paradigma szerint a *pragmatica sanctio* mint jogforrástípus a római jogban jelent meg a Kr. u. 3. század körül.<sup>7</sup> A rómaiak ünnepléses keretek között kibocsátott rendeleteket értettek alatta, amely jellemzője a későbbi évszázadok során is

Molnár Dániel\*

## Új adalékok a *Pragmatica Sanctio* formai és tartalmi kérdéseire

megmaradt, kiegészülve azzal, hogy e jogforrástípus keretében kiemelt jelentőségű államügyeket szabályoztak, általában a megváltoztathatatlanság igényével.<sup>8</sup> A *pragmatica sanctio*hoz már a 18. század elején is gyakorlatilag ugyanezeket az attribútumokat társították. Johann Hübner német polihisztor 1711-ben megjelent lexikonjában a következőképp magyarázta a *pragmatica sanctio* kifejezést: „[A] Pragmaticae Sanctiones az egyházi és állami ügyekben egyaránt az általános jólét megőrzéséhez szükséges fontos ügyekről szóló ediktumok vagy általános leiratok, amelyeket a legfelsőbb tanácsstebületek bocsátanak ki.”<sup>9</sup> Hübner értelmezésében tehát a *pragmatica sanctio* elnevezés alatt olyan jogforrások értendők, amelyek kiemelt jelentőségű kérdéseket szabályoznak, s bár Hübner kibocsátó szervként tanácsstebületeket („Raths-Collegiis”<sup>10</sup>) jelöl meg, megállapítását konkrét államtól függetlenül, kiterjesztőleg valamennyi legmagasabb szintű állami intézményre, sőt mindenekelőtt az uralkodóra is vonatkoztathatjuk. Mai viszonyok között a *pragmaticae sanctiones* a sarkalatos törvényeknek feleltethetők meg, amelyek a rájuk vonatkozó speciális eljárási szabályokon kívül a különféle jogszabályok sorából az általuk szabályozott életviszonyok társadalmi jelentősége okán emelkednek ki.<sup>11</sup> Érdekes különben az a jogalkotói cél, amelyet Hübner e jogforrásnak tulajdonít. Az „általános jólét megőrzése” olyan heterogén (jogi) kategória, amelynek a sokszínűségét a szerző példákkal is igyekszik érzékeltetni. E körbe tartozóként említi például az 1598-ban IV. Henrik francia király által kiadott *nantes-i ediktumot*, „amely a protestánsoknak meghatározott helyeken istentiszteletük gyakorlásának szabadságát örök időkre biztosította.”<sup>12</sup> Ugyan az „örök időkre” fordulatot Hübner kihagyta (vagy kifelejtette?) magából a *pragmatica sanctio* definíciójából, a fenti, illetve a következőkben ismertetett, általa megosztott példák közül mégis arra következtethetünk, hogy Hübner tisztában volt azzal, hogy a *pragmaticae sanctiones* alkotói és kibocsátói a jogi normában szabályozott életviszony(oka)t örök, vagy legalábbis hosszú időre igyekeztek rendezni. A *pragmaticae sanctiones* időbeli hatályának ilyenén megállapításában gyökereznek azok a mai történetírásban élő, már említett álláspontok, amelyek a VI. (III.) Károly-féle *Pragmatica Sanctio* nevét örök érvényű törvényként vagy örök érvényű szerződésként for-

\* Molnár Dániel, joghallgató, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, ORCID: 0009-0002-5001-2408

dítják, amelyek ezáltal bizonyos mértékig akceptálhatók. A „törvényes megerősítés” viszont sem keletkezés-történeti, sem tartalmi szempontból nem tűnik a dokumentum elnevezése megfelelő fordításának. Visszatérve Hübner megállapításaira, a szerző a *pragmaticae sanctiones* közé sorolja egyebek mellett a modern történettudományban gyakran a Szent Római Birodalom „alaptörvényének” nevezett, IV. Károly császár által kiadott német *Aranybullát*, illetőleg az 1555-ben, Augsburgban született vallásbékét. Előbbi alkotmányjogi, utóbbi vallásügyi szempontból bírt kiemelkedő jelentőséggel. A *pragmaticae sanctiones* által szabályozott tárgykörök változatossága a szerző által rögzített példák alapján tehát vitathatatlan. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a középkori, illetve kora újkori európai államokban a legkritikább esetben készültek mérvadó jogszabályok különböző tanácstestületek nevében, ehelyett jellemzően az uralkodó,<sup>13</sup> valamint a rendi gyűlések nevében bocsátattak ki. Szemléletesen mutatja be Wilhelm Brauner osztrák jogtörténész azt, hogy hogyan vált a *pragmatica sanctio* terminusa egy jogforrástípus elnevezéséből az 1713-ban kihirdetett örökösödési szabályzat hivatalos megnevezésévé: „[a dinasztia nőnemű tagjai öröklésének] kérdését tisztázandó, VI. Károly 1713-ban a több okiratból álló »pactumot«<sup>14</sup> ünnepélyesen nyilvánosságra hozatta, s mindent »lex fundamentalissá«, illetve *pragmatica sanctio*-vá minősítette, amelyek konkrét megjelölés végett »a« *Pragmatica Sanctio*-vá váltak.”<sup>15</sup>

Különös tendencia figyelhető meg a magyar történetírásban a VI. (III.) Károly-féle *Pragmatica Sanctio* elnevezése kapcsán. Amíg ugyanis a tudományos és politikai szerzők a 19. század folyamán, valamint a 20. század első évtizedeiben következtlenül, kis-, illetve nagybetűkkel egyaránt használták e *terminus technicus*-t, addig a 20. század második felétől határozottan tulajdonnévként, nagy kezdőbetűkkel írták és írják napjainkban is e jogforrás nevét a szakirodalomban. Ez a változás számos feltételezésre ad okot. Valószínű, hogy a 19. század során és a 20. század elején, bár gyakorta nevezték az 1723. évi 1–3. törvénycikkeket – inkább együttesen, mint külön-külön – *pragmatica sanctio*-nak, látens módon még mindig élt az a kora újkori felfogás, hogy a *pragmatica sanctio* kifejezés alapvetően jogforrástípus, és nem egy konkrét jogszabály megjelölésére szolgált. Még 1935-ben is Szekfű Gyula módszeresen kisbetűvel hivatkozott e „törvénycikk-csomagra”,<sup>16</sup> jóllehet ő lényegesen másként magyarázta a *pragmatica sanctio* elnevezést, mint más történészek. Magát a latin kifejezést spanyol eredetűnek tekintette, s az osztrák Habsburg-házon belüli örökösödés szabályozásának módja mögött spanyol kölcsönhatást feltételezett. Álláspontja szerint a spanyol királyi udvarban nevezték *pragmatica sanction*-nak azokat a politikailag és jogilag egyaránt jelentős nyilatkozatokat, amelyeket a király legszűkebb tanácsadó testülete előtt hirdettek ki, s amely tartalmilag jellemzően trónöröklési igényről való lemondást foglalt magában.<sup>17</sup> Ez a hipotézis abból a szempontból igazolhatónak tűnik, hogy VI. (III.) Károly életvezetésében és udvartartásában egyértelműen kimutatható a spanyol királyi udvari hagyományok hatása, különösen a teátrális, szigorú és rendkívül részlete-

sen szabályozott spanyol udvari etikett vonatkozásában.<sup>18</sup> Alfred von Arneth az elsők között mutatott rá arra, hogy Károly identitástudatára és önértelmezésére mily komoly hatást gyakorolt az, hogy a bécsi udvarban őt szánták a spanyol trón örökösének.<sup>19</sup> Trónigénye érvényesítésében vallott kudarcába sokáig – *de iure* a spanyol trónigényről V. (Bourbon) Fülöp javára való lemondását tartalmazó okirat 1725. április 30-án általa történt aláírásáig,<sup>20</sup> *de facto* élete végéig – képtelen volt belenyugodni. Arneth ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „[Károly] ifjúkorában minden [...] cselekedete arra irányult, hogy megszerezze magának Spanyolország koronáját. Oly vakmerően adta át magát e törekvésnek, hogy ha egyedül rajta múlt volna, és követhette volna érzelmeit, szívesen lemondott volna a császári koronáról, az osztrák és magyar tartományok birtoklásáról, hogy Spanyolországban maradhasson, és betöltse ezen ország trónját.”<sup>21</sup>

Az 1723. évi 1–3. törvénycikkek megnevezésének „helyesírása” csak a 20. század második felében tisztult le, immáron tulajdonnévként, nagybetűkkel. Ez azonban álláspontom szerint formai és tartalmi okokból kifolyólag felülvizsgálatra szorul. Egyfelől, a „*Pragmatica Sanctio*” megnevezést az 1723. évi 1–3. törvénycikkekre vonatkoztatva tarthatatlannak tartom mindenekelőtt amiatt, mivel e latin kifejezés nem a magyar, más európai országok, különösen a német és spanyol kora újkori jogi terminológia részét képezte. A magyar történeti alkotmányban a *pragmaticae sanctiones* szerepét a *leges fundamentales* töltötték be, ezek közé illeszkedtek az 1723. évi 1–3. törvénycikkek is.<sup>22</sup> Nem véletlenül nem hivatkoztak 1848-ig törvénycikkekben e névvel az 1723. évi jogalkotás produktumaira.<sup>23</sup> Ráadásul, ha az európai jogtörténeti előzményeket tekintjük, az 1723. évi 1–3. törvénycikkek nem is lehetnek *pragmaticae sanctiones*, hiszen azokat jellemzően uralkodók *egyoldalúan* bocsátották ki *rendelet* formájában. Ehhez képest 1723-ban a király nem egyoldalúan, hanem a rendi országgyűléssel *közösen* alkotott *törvényt*. Nem is tehetett volna másként, hiszen a szabályozási tárgykör (trónöröklési jog) alapján eleve összeegyeztethetetlen lett volna a magyar történeti alkotmánnyal az egyoldalú, rendeleti úton történő uralkodói jogalkotás;<sup>24</sup> „innen merült fel szükségessége annak, hogy a *sanctio pragmatica* kilépve eredeti alkotásának szűk köréből: a nemzet akaratára s hozzájárulására által törvénynyé emelkedjék” – írta találóan Ökröss Bálint 1866-ban.<sup>25</sup> Az eddigiekre tekintettel alaki szempontból az volna adekvát, ha – követve a 18–19. század során alkotott törvénycikkek szövegezésének gyakorlatát<sup>26</sup> – a jogtörténet-tudományban tulajdonnév nélkül, mindössze 1723. évi 1–3. törvénycikkekként hivatkoznánk az 1723. évi jogalkotás vonatkozó vívmányaira.

Másfelől az elnevezés adekvát vagy inadkvát volta annak is függvénye, hogy tartalmilag pontosan mit értünk a „nagybetűs” *Pragmatica Sanctio*-n. Tapasztalataim szerint a történetírásban *Pragmatica Sanctio*-n – szövegkörnyezettől függően – egyszerre értik a VI. (III.) Károly által 1713. április 19-én nyilvánosságra hozott,<sup>27</sup> illetve ezzel egyidejűleg módosított örökösödési szerződést,<sup>28</sup> az 1703-ban kötött *pactum mutuae cessionis et successio-*

nist,<sup>29</sup> valamint az ebben az uralkodói akaratnyilvánításban megfogalmazott jogelveket implementáló tartományi jogszabályokat. Álláspontom szerint e változatok közül kizárólag az 1713-as „osztrák” *pragmatica sanctio* említhető „nagybetűs” *Pragmatica Sanctio*ként. Ennek oka, hogy a nemzeti jelzővel illetett – osztrák, magyar, erdélyi stb. –, *Pragmatica Sanctio* névvel illetett jogszabályok közül ez az egyetlen, amely *pragmatica sanctio* jellegét öltötte, hiszen voltaképpen valamennyi ehhez szükséges attribútummal rendelkezett. 1713. április 19-én Károly – az ülésről készült jegyzőkönyv tanúsága szerint<sup>30</sup> – római császári minőségében, a császárvárosban tartózkodó titkos tanácsosai előtt olvastatta fel a *pactumot*, amelyet saját értelmezésével látott el, majd az uralkodói magyarázattal kiegészített trónöröklési rendet *pragmatica sanctio*-ba iktatta.<sup>31</sup> Ehhez képest úgy vélem, hogy azok a gyakran nem is klasszikus értelemben vett jogszabályként, hanem inkább egyfajta határozatként értékelhető formális rendi megnyilvánulások, amelyekben az uralkodó által abszolút módon kormányzott rendek kinyilvánították a *Pragmatica Sanctio*-ban foglalt jogelvek „*pragmatica sanctio* és örök érvényű törvény” keretében történő szabályozásának akceptálását,<sup>32</sup> nem nevezhetők és nem tekinthetők *pragmatica sanctio*-nak, ennél fogva a „nagybetűs” *Pragmatica Sanctio* elnevezéssel sem illelhetők. E „jogforrások” ugyanis nem szabályoztak, csupán annyit deklaráltak, hogy elfogadják és tiszteletben tartják az új trónöröklési

rendet, esetleg a rendek kérték bennük előjogaik tiszteletben tartását (így tettek többek között Alsó-Ausztria, Karintia, Stájerország, Krajna, Görz,<sup>33</sup> valamint a Cseh Királyság rendjei<sup>34</sup>).

Fontosnak tartom azt is, hogy utaljak az ezen rendi deklarációk és az 1723. évi 1–3. törvénycikkek közötti alapvető különbségekre. A rendi határozványok szövegüket tekintve nem voltak mások, mint *egyoldalú* kötelezettségvállalások a rendek részéről, amelyekből hiányzott a tartományúr kötelezettségvállalása az előjogok tiszteletben tartására vonatkozóan. A magyar törvénycikkekben azonban a rendek elköteleződését<sup>35</sup> Károly magyar királyként azzal honorálta, hogy ígéretet tett a karok és rendek jogainak, kiváltságainak, szabadságainak tiszteletben tartására.<sup>36</sup> Éppen ez az egyoldalú szabályozás helyetti viszonzosság, valamint a korábban már kiemelt, eltérő magyar alkotmányos szokások miatt nem tartom adekvátnak azt sem, amikor az 1723. évi 1–3. törvénycikkeket „magyar *Pragmatica Sanctio*” elnevezéssel illetik. Ezek ugyanis jogi formájukat tekintve nem voltak *pragmatica sanctio*k, másfelől, noha az 1723. évi 2. törvénycikk tartalma kétségtelenül a *Pragmatica Sanctio*-ban gyökerezett, 1723-ban nem az 1713-as jogforrás magyar jogba történő áttemelésére, hanem csupán egyes, korábban – 1713. április 19-én – meghatározott jogelvek mentén történő jogalkotásra került sor, ami lényeges különbség.



A karintiai rendek VI. Károlynak hódolnak 1728-ban. A Klagenfurter Landhaus Címertermének mennyezetfreskója, Josef Ferdinand Fromiller alkotása (1740)<sup>37</sup>

### 3. Szerződéskötés vagy kölcsönös kötelezettségvállalás?

Tanulmányom második problémakörére térve az 1723. évi 1–3. törvénycikk jogforrási jellegét érintő diskurzussal összefüggésben szeretnék néhány új adalékkal szolgálni. A 19. század utolsó harmadában indult és mai napig lezáratlan vita alapkérdése lényegében abban körvonalazható, hogy az 1723. évi 1–3. törvénycikk minnek tekinthető: annak, aminek formai szempontból tekintendők, azaz törvénycikknek? Vagy talán a Habsburg-ház és a magyar nemzet közötti szerződésnek? Tapasztalataim alapján a „kontraktuális” megközelítés a 19. század során, valamint a 20. század első felében fordult elő gyakorta a közjogi szakirodalomban. Napjainkra inkább a törvényi formára épülő narratíva tekinthető széles körben elfogadottnak a jogtörténet-tudományban, a „kontraktuális” nézet ritkán bukkan fel. A több mint egy évszázada kezdődött vita alapjául nem csekély mértékben a magyar történeti alkotmány terminológiája szolgált. Az 1867. évi XII. tc. ugyanis – először a magyar alkotmánytörténetben – nemcsak az előbeszédben, hanem a 2. §-ban egyaránt *alapszerződés-ként* említette „a *pragmatica sanctio*t”.<sup>38</sup> Ennek a kuriózuma abban ragadható meg, hogy – amennyiben a *Magyar Nemzet Függetlenségi Nyilatkozatáról* szóló 1849. évi II. törvénycikket nem tekintjük a történeti alkotmány részének – korábban egyetlen törvénycikk sem értékelte szerződés-ként az 1723. évi 1–3. törvénycikkeket. Ez a felfogás ugyanis számos kérdést vet fel. Ha a törvénycikkeket szerződés-ként fogjuk fel, az egyidejűleg a Habsburg-ház és a magyar rendek közötti, egyeztetés útján létrejött, a dinasztia trónöröklésének szabályozását tartalmazó korábbi törvénycikk – az 1547. évi 5. tc.<sup>39</sup> és az 1687. évi 2–3. tc.<sup>40</sup> – jogi minősítésének megkérdőjelezését is maga után vonná. Álláspontom szerint azonban sem az 1547., sem az 1687. évi országgyűlés alkalmával nem volt szó *klaszszikus értelemben vett szerződés-kötésről*. Nem is lehetett volna, hiszen a trónöröklés kérdésére, mindkét rendi gyűlés alkalmával, alapvető alkotmányos jelentőségű, belső jogi kérdésként tekintettek. Az akkor trónon ülő magyar király az országgyűlés keretében egyezett meg a magyar rendekkel a Habsburg-ház öröklési jogának törvénycikkbe iktatásáról. A törvényalkotás végeredménye nem szerződés, azaz magánjogi,<sup>41</sup> hanem egy közjogi jogforrás, *törvénycikk* lett mind 1547-ben, mind 1687-ben s 1723-ban egyaránt. Eddigi tapasztalataim alapján ugyanakkor az a feltevésem, hogy a „kontraktuális” nézet képviselőinek többsége sem az 1723. évi 1–3. törvénycikk formai jellemzőit kérdőjelezi meg – vagyis hogy ezek törvénycikk helyett valójában szerződések –, hanem a jogszabályok tartalmát tekintik egyfajta megállapodásnak. Több forrás alapján is erre a következtetésre lehet jutni. Egyfelől említésre méltó Vigyázó Ferenc megállapítása, aki szerint a *pragmatica sanctio* mint jogforrástípus „ugy absolut akarattal létrejött, mint alkotmányos megállapodás folytán keletkezett szabályok jelölésére” szolgál, vagyis egy *pragmatica sanctio* tartalmilag akár törvénybe foglalt egyezség is lehetett.<sup>42</sup> A „kontraktuális” nézetet ez alapján helytállónak fogadhatjuk el, különösen ha szem

előtt tartjuk, hogy a közjogi szerzők „magyar *Pragmatica Sanctio*” alatt az 1723. évi 1–2–3. törvénycikkeket hagyományosan „mint egy szerves, összefüggő törvényalkotási tény [értik – M. D.], a melynek egyes részeit [...] egymástól elválasztani és külön törvényalkotási egészekként felfogni nem lehet, mert egyik a másikkól indul ki, egyik a másiknak folyománya.”<sup>43</sup> A 2. törvénycikkben a rendek által tett engedményeket (örökösödési rend módosítása, feloszthatatlansági klauzula akceptálása) a király a 3. törvénycikkben ellentételezte a rendek jogainak, kiváltságainak és szabadságainak tiszteletben tartására tett ígéret útján.<sup>44</sup> Különösen a 19. század folyamán hivatkoztak gyakorta a politikai diskurzusokban – többek között az 1849-ben készített *Függetlenségi Nyilatkozatban*<sup>45</sup> – kétoldalú kötés-ként, kétoldalú szerződés-ként az 1723. évi 1–3. törvénycikk tartalmára, illetve általában azokra a jogszabályokra, amelyek a Habsburg-ház trónöröklését biztosították.<sup>46</sup> Az 1723. évi 1–3. törvénycikk magyarázata során azonban, noha vitathatatlanul kétoldalú, kölcsönös kötelezettségvállalást tartalmaznak,<sup>47</sup> a szerződés terminusának használatát kerülendőnek tartom, mivel az megítélésem szerint terminológiai szempontból pontatlan. Ennek oka, hogy a „szerződés” kifejezés alatt lényegében egy megállapodásnak a formai kereteit és nem a tartalmát értjük. A „kétoldalú kötés” szóhasználat lényegesen megfontoltabb, hiszen ez voltaképp a megállapodás, a kötelezettségvállalás szinonimája, amely nem összeegyeztethetetlen a törvényi formával. Másként fogalmazva, az 1723. évi 1–3. törvénycikk tartalmilag tekinthető törvénycikkbe foglalt kétoldalú kötelezettségvállalásnak,<sup>48</sup> ám kétoldalú szerződésnek nem, hiszen a király és a rendek közötti, a trónöröklés rendjére vonatkozó megállapodást kizárólag törvénycikk tartalmazhatta, szerződés nem. Különösen nem egy, „a magánjog szabályai szerint elbírálandó szerződéses megállapodás”,<sup>49</sup> amilyen megfogalmazással a szakirodalomban találkozhatunk.

A „kontraktuális” megközelítés keretében a kétoldalú szerződésen kívül a különösen Deák Ferenc által előszeretettel használt „alapszerződés” terminus tekinthető még gyakorinak, amely még problémásabb, mint a másik említett változat. A kiegyezési törvényben, Deák politikai remekművében<sup>50</sup> még esetleg tekinthetnénk rá pillanatnyi tévedés-ként, azonban Deák szisztematikusan az „alapszerződés” terminust használta.<sup>51</sup> Ezt a szóhasználatot azonban már a 20. század elején is többen bírálták, például Edmund Bernatzik neves osztrák közjogász.<sup>52</sup> Bizonyos értelemben az „alaptörvény” terminus is megfelelőbb lett volna, amely az osztrák történetírásban gyakran előfordul,<sup>53</sup> jóllehet a továbbiakban levezetett jogtörténeti érvek miatt az sem maradéktalanul helytálló megnevezés. Marczali ebben a kérdésben Deák védelmére kelt, s elvetette Bernatzik véleményét, amelyet azzal igazolt, hogy elméletileg már az 1722–1723. évi országgyűlés idején is szerződésnek nevezték az Erdődy grófok a módosított trónöröklési rend és az államközösség együttes birtoklásának szabályait rögzítő majdani törvénycikkeket – jóllehet azt a forrást vagy azokat a forrásokat, amelyekre ezen álláspontját alapította, nem jelölte meg.<sup>54</sup> Ez azonban távolról sem reprezentatív adat, azaz egy grófi család véleménye

nem támaszt(hat)ja alá azt a vélt vagy valós tényt, hogy az 1720-as években (alap-)szerződésként tekintett volna a meghozandó törvénycikkekre a magyar politikai közvélemény. Ugyanakkor roppant érdekes, hogy a III. Károly által összehívott és Esterházy Pál nádor vezetése alatt működő, magyar főurakból és főpapokból álló *consilium* az uralkodó számára készített javaslatában a trónöröklés és „valamennyi örökös országok és tartományok” közötti államjogi kapcsolat kérdésének rendezését szerződéses úton vizionálta.<sup>55</sup>

Megállapítható tehát, hogy valóban létezett a legfelsőbb magyar politikai körökben diskurzus arra vonatkozóan, hogy e kiemelt jelentőséggel bíró alkotmányos kérdéseket törvénycikk helyett „külön szövetség és szerződés által” rendezzék.<sup>56</sup> Azt a megközelítést azonban, hogy a *Pragmatica Sanctio* nemzetközi szerződés lett volna, éppen az a tény gyengíti, hogy e tervet a bécsi udvar elvetette, s az 1713. április 19-i uralkodói akaratnyilvánítást előbb mintegy „tudomásulvételre” küldték meg a dinasztia uralma alatt álló államok kancelláriáinak,<sup>57</sup> majd az uralkodó inkább mégis összehívta az egyes országok rendi gyűléseit, kérve az 1713-ban deklarált jogelvek elfogadását.<sup>58</sup> E folyamatban sehol sem találjuk azt a mozzanatot, amikor a Habsburgok által uralt államok jogi úton kapcsolatba léptek volna egymással, például egy nemzetközi szerződés útján. Valamennyi rendi gyűlés csupán annyit tett, hogy vagy saját nevükben, egyfajta határozvány formájában kinyilvánították a jogelvek elfogadását (erre került sor az osztrák tartományokban), vagy jogszabály formájában beépítették azokat saját jogrendszerükbe. Így tett 1722–1723-ban a magyar rendi országgyűlés. Ezt hangsúlyosan figyelembe kell vennünk annak a kérdésnek az eldöntése során, hogy a *Pragmatica Sanctio* törvénycikknek vagy tartalmilag (formailag semmiképp) szerződésnek tekinthető-e, a törvényhozás eredménye ugyanis előbbi és nem utóbbi lett.

Ahogy már utaltam rá, Marczali Henrik is a „kontraktualis” nézet képviselője volt. 1902-ben megjelent, kora újkori egyetemes történetet tárgyaló művében külön fejezet foglalkozott a *Pragmatica Sanctio*, valamint az 1723. évi 1–3. törvénycikknek történetével.<sup>59</sup> Ebben Marczali minden további nélkül kijelentette, hogy „a magyar országgyűlés tárgyalásából így nagyfontosságú, két oldalú szerződés származott a királyi dynastia és a nemzet közt.”<sup>60</sup> Ugyanígy vélekedett Horváth János 1898-ban megjelent művében,<sup>61</sup> amelyben akként fogalmazott, hogy „a nőági örökösödés kiterjesztése Magyarországra nézve ünnepélyes és viszonyos szerződés által történt, illetőleg meghatározott föltételek mellett a fejedelem és a nemzet egyesült akaratából jött létre s törvénybe iktatott”.<sup>62</sup> Azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy a „kontraktualis” nézet abban gyökerezett, hogy maga a *Pragmatica Sanctio* egy, a Habsburg-családon belüli, házi örökösödési szerződésen alapult (az 1703-ban kötött, s egy évtizeden keresztül szigorúan titokban tartott *pactum mutuae successionis et successionis*, azaz a József és Károly főhercegek között létrejött kölcsönös örökösödési megállapodás),<sup>63</sup> amelyet VI. (III.) Károly 1713. április 19-én hozott nyilvánosságra.<sup>64</sup> A Habsburgok jogára alá tartozó álla-

moknak a *Pragmatica Sanctio*val összefüggő jogalkotása azonban nem egyszerűen abban állt, hogy e szerződést minden további nélkül becikkelyezték, hiába alkalmazza a szakirodalom gyakorta ezt a terminust a *Pragmatica Sanctio*ban foglalt jogelvek átültetésére.<sup>65</sup> A 19. század folyamán kiterjedt vita folyt arról, hogy a *Pragmatica Sanctio* mely, a dinasztia uralma alatt álló államokra nézve vált már 1713-ban, a kihirdetés tényénél fogva kötelezővé. Wenzel Lustkandl osztrák közjogász volt az egyik leghangosabb képviselője annak a nézetnek, hogy a *Pragmatica Sanctio* 1713-tól kötelezte a Magyar Királyságot és az Erdélyi Fejedelemséget egyaránt. „[...] Nyilvánvalóan következik, [...] hogy a Pragmatica Sanctiót az örökös tartományokhoz hasonlóan a Magyar Királyságra és Erdélyre vonatkozóan ugyanúgy megállapították és már az első alkalommal egyidejűleg ezen országokra nézve is kihirdették. Tehát a Pragmatica Sanctio rendelkezéseinek beemelése az 1723. évi törvényekbe nem volt más, mint éppen a Pragmatica Sanctio becikkelyezése” – írta 1863-ban.<sup>66</sup> Ez azonban az elfogadott törvénycikkeket tekintve azért tévedés, mert összevetve azokat az 1713-ban nyilvánosságra hozott, dinasztiai belüli öröklési szabályzattal,<sup>67</sup> egyértelműen kiütöközik, hogy a két dokumentum csupán – részleges – tartalmi, de nem szövegszerű átfedésben áll egymással.<sup>68</sup> Másfelől ismételtelen hangsúlyozandó, hogy az uralkodó a trónöröklés rendjét egyoldalúan nem szabályozhatta a rendek beleegyezése nélkül.<sup>69</sup> Ezenkívül azt is hangsúlyozni kell, hogy a magyar rendek 1722-ben nem elfogadták a *Pragmatica Sanctiót*, hanem a bécsi udvar előzetes szorgalmazására felajánlották azt, hogy hajlandók alávetni magukat a Habsburg-ház nőágából származó trónörökös uralmának, amely lényeges különbség.<sup>70</sup>

Álláspontom szerint tehát az 1723. évi 1–3. törvénycikknek távolról sem tekinthető szerződésnek, megalkotásuk pedig a király és a rendek közötti szerződéskötési aktusnak. Egyrészt maga a magyar rendi kori törvényalkotási folyamat jellege zárja ki ennek megállapítását, másrészt a szabályozott tárgykörök kiemelt alkotmányos jelentősége. Fontos kiemelni továbbá, hogy noha a feloszthatatlansági klauzula érvényre juttatása elméletileg megkívánta volna azt, hogy az abban érintett államok jogi unióra lépjenek egymással, a 18. század folyamán nem került sor nemzetközi szerződés megkötésére a Habsburgok által uralt országok között.<sup>71</sup> Erre azonban nem is volt szükség, hiszen az 1723. évi 1–3. törvénycikkben szabályozott kérdések alapvetően belső jogi és nem államközi jellegűek voltak, következésképpen belső jogi jogforrásnak kellett e szabályokat tartalmaznia, nem nemzetközi szerződésnek. Az 1723. évi 2. törvénycikkben ugyanis a dinasztia trónöröklési szabályainak módosításán túl a magyar rendek nem a Habsburg Monarchiához mint nemzetközi jogi konstrukcióhoz, hanem „Ő legszentségesebb császári és királyi felsége, legkegyelmesebb uruk iránt”<sup>72</sup> – kiterjesztőleg az uralkodóházhoz – való hűséget deklarálták, ami fontos különbség. Ugyan „a törvény nem szerződés, de köti a királyt is”<sup>73</sup> – mutat rá Bernatzik. Egy szerződés esetében egyértelműbb, hogy belőle a részes feleknek milyen jogai és kötelezettségei származnak. Egy törvény esetében azonban ez nem mindig kézenfekvő. Ez termé-

szetesen nem jelentette azt, hogy csak az kötötte akár a királyt, akár a rendeket, ami a törvény szövegéből *expressis verbis* kiolvasható volt. A *Pragmatica Sanctio*ban rögzített jogelveket áttemelő törvénycikkek esetében éppen ez a helyzet állt elő. A rendek szövetszerűen kötelezettséget vállaltak a megállapított trónöröklési rend tiszteletben tartására és garantálására, míg a királyra az a kötelezettség hárult, hogy törvénycikkekben rögzített trónutódlási rendet tartsa fenn,<sup>74</sup> hiszen a rendek csak azt fogadták el, az esetleges egyoldalú jövőbeni módosításokat nem.<sup>75</sup> A vonatkozó törvénycikkekből – bár közvetett módon – egyes szerzők a királyt és a rendeket egyaránt terhelő kölcsönös védelem kötelezettségét is levezethetőnek tartották.<sup>76</sup> Az 1867-es kiegészítés során éppen utóbbi jutott meghatározó szerephez.

Végül, ahogy arra már fentebb utaltam, a *Pragmatica Sanctio* megítélésém szerint a Habsburg Monarchia „alaptörvényének” sem nevezhető. Ahhoz ugyanis, hogy ilyen magas szintű jogszabályról beszéljünk, szükség van alacsonyabb szintűekre is, amelyekkel szembeállítva az adott jogi normát „alaptörvénynek” titulálhatjuk. A Habsburg Monarchiának nevezett államkonglomerátumból azonban teljes fennállása idején hiányzott egy olyan szupranacionális jogréteg, amelyet a tagállamok belső jogrendszerétől markánsan el lehetett volna különíteni, s amelybe egy ilyen alaptörvény-jellegű jogforrás beépülhetett volna.

## 4. Konklúziók

Mit adott a *Pragmatica Sanctio*, illetve az annak alapján alkotott 1723. évi 1–3. törvénycikkek a Habsburgoknak és államkonglomerátumuknak, s milyen szerepet tulajdoníthatunk nekik a magyar alkotmánytörténetben? Noha megalkotásukat elsősorban egy aktuálpolitikai cél, a nőági trónöröklés elfogadtatása indukálta, ez a 18. század első harmadának végéhez közeledve elválaszthatatlanná vált a generációkon átívelő, koncentrált trónöröklés rendjének megeremtésétől. Mária Terézia trónra lépése jogalapjának megeremtésén túl a „Habsburg Monarchia” stabilitásának növelése érdekében arra is szükség volt, hogy az uralmuk alatt álló államok rendjei beleegyezésüket adják az államközösség fölötti egyszemélyes uralom – a tartományok együttes birtoklása – jogalapjának megeremtéséhez. Mindkét törekvést siker koronázta, azonban az érdekiegnyelés jegyében a rendek jogait is megerősítették.

**MOLNÁR, DÁNIEL**

### Neue Beiträge zu den formalen und inhaltlichen Fragen der *Pragmatischen Sanction*

(Zusammenfassung)

Die mehr als dreihundert Jahre alte *Pragmatische Sanktion* ist zweifellos einer der wichtigsten Meilensteine in der Geschichte des mitteleuropäischen und ungarischen Verfassungsrechts, der fast zwei Jahrhunderte lang die Beziehungen zwischen den Staaten unter dem Zepter der habsburgischen Dynastie regelte. Seine Bedeutung und

Fontos viszont megjegyezni, hogy a *Pragmatica Sanctio*val és az 1723. évi 1–3. törvénycikkekkel a „Habsburg Monarchia” mint államkonglomerátum végeredményben nem lett sem több, sem kevesebb, mint korábban volt: rendi államok halmaza.<sup>77</sup> Jogi értelemben nem voltak közös intézményei, nem volt közös jogrendje, nem voltak közös szimbólumai.<sup>78</sup> Egyedül a dinasztia, pontosabban a mindenkor uralkodó tartotta össze, ő testesítette meg egy személyben a monarchiák közötti *monarchikus uniót*. A *Pragmatica Sanctio* és a magyar törvénycikkek legfontosabb vívmányát az képezte, hogy kizárólag egyazon természetes személy öröklését tették lehetővé. Ezáltal egységes jogi alapra helyeződött a „részes” államok közötti, korábban *politikai* jellegű (a rendek politikai akaratától, királyválasztásától függő) perszonáluniós kötelék, amelyből azonban a *Pragmatica Sanctio* jogelveit akceptáló országokra nézve nem a „Monarchia” mint államközösség, hanem kizárólag az uralkodó iránti lojalitás kötelezettsége hárult.

Elsődlegesen ebben áll az 1723. évi 1–3. törvénycikkek magyar alkotmánytörténeti jelentősége is. A bécsi udvarral való szakítás, egy újabb szabadságharc előtt a rendeknek (a politikai elitnek) azzal a morális dilemmával kellett szembenézniük, hogy azzal egyfelől önként vállalt lojalitási kötelezettségüket szegnék meg, egyúttal a nemzet szavatartó, saját törvényei tiszteletben tartása iránti elkötelezettsége is megkérdőjeleződne. Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy a törvénycikkekben nem egyoldalú, hanem kölcsönös alkotmányos kötelezettségvállalás testesült meg az uralkodó és a magyar rendek között: az uralkodó köteles volt fenntartani a trónutódlási rendet, a rendek pedig kötelesek voltak hűek maradni az uralkodó és a dinasztia iránt, így garantálva az államhalmaz fennmaradását, amelynek a kulcsa ugyanis a kooperációban, a vállalt kötelezettségek teljesítésében állott. Ennek első erőpróbája nem sokáig váratott magára, nem egészen húsz évvel a *Pragmatica Sanctio* elfogadását követően, 1741-ben az államközösség széthullásával fenyegető háborús helyzet ellenére a magyar rendek – szemben a csehekkel – eleget tettek vállalt alkotmányos köteleességüknek, és megmentették a dinasztia államkonglomerátumát. A *Pragmatica Sanctio* tehát a politikai nehézségek ellenére összességében jogi sikertörténetként vonult be a történelem panteonjába, s elérte célját: egyben tartotta VI. (III.) Károly örökségét, a „Habsburg Monarchiának” nevezett államhalmazt, s az abban részes államok közös alkotmányos origója maradt 1918-ig.

seine (rechts-)geschichtliche Wirkung waren Gegenstand zahlreicher und vielfältiger (rechts-)geschichtswissenschaftlicher Forschungen, die dazu geführt haben, dass ein einzigartiges (rechts-)geschichtliches Wissen über die *Pragmatische Sanktion* entstanden ist. Dies erweckt ungewollt den Eindruck, dass alle oder zumindest die

meisten (rechts-)historischen Fragen und Probleme im Zusammenhang mit dieser besonderen Rechtsquelle bereits aufgearbeitet worden sind. Aufgrund meiner Forschungserfahrung glaube ich jedoch, dass dies bei weitem nicht der Fall ist. Die Hauptfragen meiner Studie sind um den Rechtsquellencharakter der *Pragmatischen Sanktion* herum angelegt, da angesichts der Defizite in der einschlä-

gigen heimischen Literatur die bisherigen Positionen der Historiker und Rechtshistoriker aus rechtsdogmatischer Sicht zu revidieren und gegebenenfalls zu präzisieren waren. In meinem Beitrag werde ich mich mit der Frage befassen, ob die *Pragmatische Sanktion* als Gesetzesartikel oder als Vertrag zu betrachten ist, um die Unhaltbarkeit der „vertragsrechtlichen“ Sichtweise zu begründen.

**MOLNÁR, DÁNIEL**

## New Contributions to the Formal and Content Issues of the *Pragmatica Sanctio*

(Abstract)

The *Pragmatica Sanctio*, now more than three hundred years old, is undoubtedly one of the most important milestones in the history of Central European and Hungarian constitutional history, establishing a bond between the states under the sceptre of the Habsburg dynasty for almost two centuries. Its significance and its (legal) historical impact have been the subject of many and varied studies in (legal) history, which have sought to assess and evaluate it in many ways and have led to the development of a unique amount of (legal) historical knowledge about the *Pragmatica Sanctio*. This gives the unintended impression that all, or at least most, of the (legal) historical questions and

problems relating to this particular source of law have already been dealt with. However, based on my research experience, I believe that this is far from being the case. The main questions of my study are outlined around the legal source character of *Pragmatica Sanctio*, since, in view of the gaps in the relevant Hungarian literature, the previous positions of historians and legal historians needed to be revised from a legal-dogmatic point of view and refined where necessary. In my study, I will pay attention to the question of whether *Pragmatica Sanctio* can be considered an article of law or a contract, justifying the untenability of the “contractarian” view.

## Jegyzetek

- <sup>1</sup> KUN József: A magyar *pragmatica sanctio* célja. *Magyar Jogi Szemle*, 1921. 1. sz. 350–354. p.
- <sup>2</sup> KATUS László: *A modern Magyarország születése 1711–1914*. Pécs, 2021. Kronosz, 29. p.
- <sup>3</sup> IFJ. BARTA János: *Újjáépítés és modernizáció. Új remények a kétféjű sas árnyékában. 1699–1795*. Budapest, 2020. Kossuth Kiadó, 34. p.
- <sup>4</sup> SZABÓ Pál Csaba: *A magyar állam története 1711–2006*. Budapest, 2006. Bölcsész Konzorcium, 5. p.
- <sup>5</sup> GEBEI Sándor: A *Pragmatica Sanctio* törvényerőre emelése az Erdélyi Fejedelemségben. *Történelmi Szemle*, 2024. 2. sz. 251. p.
- <sup>6</sup> HEIL Kristóf Mihály: „1723 – A magyar alkotmánytörténet nagy esztendeje” – Beszámoló egy konferenciáról. *Jogelméleti Szemle*, 2023. 4. sz. 198. p. DOI: <https://doi.org/10.59558/jesz.2023.4.196>.
- <sup>7</sup> FÖLDI András – HAMZA Gábor: A római jog története és intéstitúciói. Budapest, 2021. Novissima, 93. p.
- <sup>8</sup> Uo.
- <sup>9</sup> HÜBNER, Johann: *Staats- Zeitungs- und Conversations-Lexikon*. Johann Friderich Gleditsch und Sohn, 1711. Leipzig, 1130. p. A fordítás a szerző műve.
- <sup>10</sup> Uo.
- <sup>11</sup> JAKAB András – SZILÁGYI Emese: Sarkalatos törvények a magyar jogrendben. *MTA Law Working Papers*, 2015. 32. sz. 2–62. p.
- <sup>12</sup> HÜBNER 1711. 1130. p. A kiemelés a szerzőtől.
- <sup>13</sup> Gondoljunk például a korabeli pátensek, királyi rendeletek, oklevelek stb. bevezető soraira.
- <sup>14</sup> Az 1703-ban kötött *pactum mutuae cessionis et successionis*.
- <sup>15</sup> BRAUNEDER, Wilhelm: *Geschichte der österreichischen Staaten. Ein Grundriß*. 2019. Karolinger Verlag, 95. p. A fordítás a szerző műve.
- <sup>16</sup> HÓMAN Bálint – SZEKFI Gyula: *Magyar történet, VI. könyv: A tizenharmadik század*. Budapest, 1935. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 332–338. p.
- <sup>17</sup> Uo. 332–333. p.
- <sup>18</sup> HERRE, Franz: *Mária Terézia*. Ford. KAJTÁR Mária, KISS Zsuzsa. Budapest, 2001. Magyar Könyvklub, 10–19. p.
- <sup>19</sup> GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. Budapest, 1978. Gondolat, 99–100. p.
- <sup>20</sup> IFJ. BARTA János: *Mária Terézia*. Budapest, 1988. Gondolat, 22. p.
- <sup>21</sup> ARNETH, Alfred von: *Maria Theresia's erste Regierungsjahre. Erste Band 1740–1741*. Wien, 1863. Gedruckt von Wilhelm Braumüller, 4. p.
- <sup>22</sup> HEIL 2023. 198. p.
- <sup>23</sup> A történeti alkotmányban megalkotása után az 1848. évi törvény-cikkek előbeszédében említették először „*pragmatica sanctio*” néven az 1723. évi 1–3. törvénycikkeket. L. MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896. Franklin-Társulat, 217. p., ÖKRÖSS Bálint: *A sanctio pragmatica. Jogtudományi Közlöny*, 1866. 6. sz. 11. p.
- <sup>24</sup> ÖKRÖSS 1866. 11. p.
- <sup>25</sup> Uo.
- <sup>26</sup> Vö. az 1741. évi 4., 63., az 1790. évi 2., 10., az 1830. évi 1. és az 1836. évi I. törvénycikkek szövegét.
- <sup>27</sup> VIGYÁZÓ Ferenc: *A Pragmatica Sanctio (közjogi értekezés)*. Budapest, 1894. Europa Nyomdai Részvénytársaság, 9. p.
- <sup>28</sup> BIRÓ Zsófia: A történeti alkotmány alapjai. *Jura*, 2018. 2. sz. 58. p.
- <sup>29</sup> TURBA, Gustav: *Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen*. Wien, 1913. Kaiserlich-Königlicher Schulbücher-Verlage, 30–40. p.
- <sup>30</sup> Uo. 48. p.
- <sup>31</sup> POÓR János: A *Pragmatica Sanctio* történetéhez. In GERŐ András – NAGY Beatrix (szerk.): *Mária Terézia, a magyarok királynője (1740–1780)*. Budapest, 2018. KETTKK, 152–153. p.
- <sup>32</sup> TURBA 1913. 96., 98., 100., 102., 105., 108. p.
- <sup>33</sup> Uo. 113–116. p.
- <sup>34</sup> Uo. 97–108. p.

- <sup>35</sup> 1723. évi 2. törvénycikk *Ő császári és királyi legszentségesebb felsége főséges osztrák háza nőágának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről.*
- <sup>36</sup> 1723. évi 3. törvénycikk *az ország s kapcsolt részei karainak és rendeinek jogait, kiváltságait és szabadságait megerősítik.*
- <sup>37</sup> Kép forrása: Deckenfresko im großen Wappensaal des Klagenfurter Landhauses, gemalt von Josef Ferdinand Fromiller im Jahr 1740. *Erbhuldigung Kaiser Karls VI. durch die Kärntner Landstände im Jahre 1728, Klagenfurt.* Johann Jaritz felvétele, 2019. Wikimedia Commons. CC BY-SA 4.0 [https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Klagenfurt\\_Landhaus\\_Gro%C3%9Ffer\\_Wappensaal\\_Deckengem%C3%A4lde\\_Erbhuldigung\\_Kaiser\\_Karls\\_VI.\\_19042019\\_6521.jpg](https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Klagenfurt_Landhaus_Gro%C3%9Ffer_Wappensaal_Deckengem%C3%A4lde_Erbhuldigung_Kaiser_Karls_VI._19042019_6521.jpg).
- <sup>38</sup> Kisbetűvel! L. 1867. évi XII. törvénycikk *a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.*
- <sup>39</sup> 1547. évi 5. törvénycikk *a király az idő nagyobb részén át Magyarországban lakjék, vagy hagyja itt maga helyett a fenséges fejedelmet, Miksa főherceget.* L. hozzá SALAMON Ferencz: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története.* Pest, 1866. Kiadja Ráth Mór, 48. p.
- <sup>40</sup> 1687. évi 2. törvénycikk *a mostani császári és királyi szent felség fenséges finemü örökösének elsőszülöttét Magyarország s az ahhoz csatolt részek természet és örökös királyainak nyilvánítják;* 1687. évi 3. törvénycikk *fentiszelt Ő császári s királyi felsége fiágának megszakadása után következni fognak a fennirt uralkodásban: a mostani felséges spanyol király fiörökösei ugyancsak az első szülöttek; csak ezeknek kihalása után nyerjen helyet a karok és rendek ősi, régi, helybenhagyott szokása s előjoga a királyválasztásban.* L. hozzá FRAKNÓI Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi országgyűlésen.* Budapest, 1922. Athenaeum, 51–52. p.
- <sup>41</sup> TÓTH Noémi Nóra: *A Pragmatica Sanctio és annak értelmezései. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2022. 3. sz. 68. p.* DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2022.3.5>.
- <sup>42</sup> VIGYÁZÓ 1894. 5. p.
- <sup>43</sup> FERDINANDY Gejza – SCHILLER Bódog: *A Pragmatika Sanctio és a házi törvények.* Budapest, 1903. Franklin–Társulat, 7. p.
- <sup>44</sup> MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár: 1657–1740. évi törvények.* Budapest, 1900. Franklin–Társulat, 567–569. p.
- <sup>45</sup> *A Magyar Nemzet Függetlenségi Nyilatkozata.* In GAZDAG István (szerk.): *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XVI.* Debrecen, 1989. 161–163. p., 168., 170. p.
- <sup>46</sup> HORVÁTH János: *Az 1722/23. I. II. III. törvények által elfogadott pragmatica sanctio lényege és helyzete a magyar közjogban.* Budapest, 1898. Franklin–Társulat, 50–75. p.
- <sup>47</sup> MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemei forrásai 16–20. század.* (Jogtörténeti Értekezések 51.) Budapest, 2021. Gondolat, 39. p.
- <sup>48</sup> ÖKRÖSS 1866. 11. p.
- <sup>49</sup> TÓTH 2022. 68. p.
- <sup>50</sup> MÁTHÉ Gábor: *A közjogtörténeti alapok folytonossága. Iustum Aequum Salutare, 2016. 4. sz. 56. p.*
- <sup>51</sup> DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz.* Pest, 1865. Kiadja Pfeifer Ferdinánd, 20., 112., 166. p.
- <sup>52</sup> MARCZALI Henrik: *A Pragmatica Sanctio új megvilágításban. Buda-pesti Szemle, 1915. 467. sz. 191. p.*
- <sup>53</sup> SCHNEIDER, Karin: „Zwischen »Monarchischer Union von Ständestaaten« und Gesamtstaat. Die Habsburgermonarchie im 18. und 19. Jahrhundert. In SCHENNACH, Martin P. (Hg.): *Rechtshistorische Aspekte des österreichischen Föderalismus.* Innsbruck, 2015. Verlag Österreich, 31–49. p., BRAUNEDER, Wilhelm: *Die Pragmatische Sanktion als Grundgesetz der Monarchia Austriaca von 1713 bis 1918.* In BRAUNEDER, Wilhelm (Hg.): *Studien I: Entwicklung des Öffentlichen Rechts.* Frankfurt am Main, 1994. 85–115. p.
- <sup>54</sup> MARCZALI 1915. 191. p.
- <sup>55</sup> SZALAY László: *Adalékok az 1723: 1–3. törvények keletkezéséhez. Buda-pesti Szemle, 1864. 19. k. 62–63. sz. 269. p.*
- <sup>56</sup> Uo.
- <sup>57</sup> IFJ. BARTA 1988. 21. p.
- <sup>58</sup> MARCZALI Henrik: *Mária Terézia és kora.* Budapest. é. n. Laude, 202. p.
- <sup>59</sup> MARCZALI Henrik: *Nagy képes világtörténet 9. Az ujkor III. rész: Az absolutismus kora.* Budapest, 1902. Franklin–Társulat, 390–423. p.
- <sup>60</sup> Uo. 400. p.
- <sup>61</sup> HORVÁTH János: *Az 1722/23. I. II. III. törvények által elfogadott Pragmatica Sanctio lényege és annak helyzete a magyar közjogban* Budapest, 1898. Franklin–Társulat, 3–105. p.
- <sup>62</sup> Uo. 30. p.
- <sup>63</sup> POÓR 2018. 151–163. p., TURBA 1913. 30–40. p.
- <sup>64</sup> IFJ. BARTA 1988. 19. p.
- <sup>65</sup> FÖLDI-HAMZA 2021. 93. p., TRÓCSÁNYI Zsolt: *Bécs és Erdély, 1741–1745 (A Ministerialkonferenz in rebus Transylvanicis). Levéltári Közlemények, 1985. 1. sz. 61. p.*
- <sup>66</sup> LUSTKANDL, Wenzel: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht.* Wien, 1863. Gedruckt bei Wilhelm Braumüller, 226. p.
- <sup>67</sup> TURBA 1913. 48–53. p.
- <sup>68</sup> Vö. TURBA 1913. 48–53. p.; MÁRKUS 1900. 556–569. p.
- <sup>69</sup> KOSÁRY Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867.* Budapest, 1990. Háttér Lap- és Könyvkiadó, 41. p.
- <sup>70</sup> SÁRA János: *A Habsburgok és Magyarország 950–1918.* Budapest, 2001. Athenaeum 2000 Kiadó, 356–357. p.
- <sup>71</sup> VIGYÁZÓ 1894. 70. p.
- <sup>72</sup> 1723. évi 2. tc. 4. §.
- <sup>73</sup> MARCZALI 1915. 193. p.
- <sup>74</sup> 1723. évi 2. tc. 8. §.
- <sup>75</sup> FERDINANDY-SCHILLER 1903. 11. p.
- <sup>76</sup> Uo.
- <sup>77</sup> SCHNEIDER 2015. 36. p.
- <sup>78</sup> TAYLOR, A. J. P.: *A Habsburg Monarchia 1809–1918.* Budapest, 2011. Scolar, 17. p.

